

SEVİNC MİRZƏYEVA
BSU
S.Rüstəm 33
mirzayevas@icloud.com

AZƏRBAYCAN DİLİ VƏ ƏDƏBİYYATININ AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Xülasə

Müəllif məqalədə qeyd edir ki, Azərbaycan dili böyük inkişaf yolu keçmiş qədim dillərdən biridir. Azərbaycan dili xalqımızın mənəvi sərvəti, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi sarsılmaz təməli, dövlətimizin müstəqilliyinin başlıca rəmzlərindən biridir. Bu dildə dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə daxil olan misilsiz əsərlər yaradılmışdır.

Son dövrlərdə müasir Azərbaycan ədəbi dilinin tükənməz imkanlardan lazımınca və düzgün istifadə edilməməsi diqqəti çəkir. Nəticə etibarilə dövlət dilimizin tətbiqi sahəsində bir sıra problemlər özünü qabarıq şəkildə büruzə verir.

Dilin böyük ictimai-siyasi hadisə və mənəvi həyatımızın mühüm amili olduğunu çox zaman nəzərdən qaçıran bəzi mətbuat orqanlarında, radio və televiziya kanallarında ədəbi dil normalarının pozulması adi hal almışdır. Hazırda Azərbaycan dilinin işlənməsi üçün geniş bir meydan yaranıb. Mətbuat orqanlarının, televiziya, radio verilişlərinin sayı artıb, o cümlədən, internet bizə dilin imkanlarını tətbiq etmək üçün geniş imkan verir.

O, izah edir ki, Təhsil Nazirliyinin bütün qurumlarında, eləcə də qeyri-hökumət təşkilatlarında Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi, təbliği və yayılması problemləri araşdırılır. Bu işə Respublikamızın Konstitusiyasının tələblərinə uyğun olaraq dilimizin saflığını qorumağa xidmət edir. "Təhsil haqqında" qanuna uyğun olaraq, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı sahəsində təhsil islahatlarının istiqamətləri geniş surətdə göstərilmişdir.

Açar sözlər: dilçilik, ədəbiyyat, aktual problemlər, mətbuat

Azərbaycan dili böyük inkişaf yolu keçmiş qədim dillərdən biridir. Azərbaycan dili xalqımızın mənəvi sərvəti, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi sarsılmaz təməli, dövlətimizin müstəqilliyinin başlıca rəmzlərindən biridir. Bu dildə dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə daxil olan misilsiz əsərlər yaradılmışdır. Hər bir azərbaycanlı tarixin ayrı-ayrı dövrlərində dilimizin dövlət dili kimi fəaliyyət göstərməsindən böyük qürur hissi keçirir. Ölkəmizin zaman-zaman müxtəlif imperiyalar tərkibində yaşamağa məcbur olmasına baxmayaraq, ana dilimiz bu ağır vaxtlarda belə milli məfkurənin, milli şüurun və milli-mədəni dəyərlərin layiqincə yaşamasını və inkişafını təmin etmişdir. Bu gün onun qorunması və qayğı ilə əhatə olunması müstəqil Azərbaycanın hər bir vətəndaşının borcudur. (2, 265)

Son dövrlərdə müasir Azərbaycan ədəbi dilinin tükənməz imkanlardan lazımınca və düzgün istifadə edilməməsi diqqəti çəkir. Ədəbi dilimizin özünəməxsus inkişaf qanunauyğunluqlarına xələl gətirə biləcək yad ünsürlərin üzə çıxarılması və qarşısının alınması istiqamətində mütəxəssislər heç də həmişə çeviklik nümayiş etdirə bilmirlər. Nəticə etibarilə dövlət dilimizin tətbiqi sahəsində bir sıra problemlər özünü qabarıq şəkildə büruzə verir.

Dilin böyük ictimai-siyasi hadisə və mənəvi həyatımızın mühüm amili olduğunu çox zaman nəzərdən qaçıran bəzi mətbuat orqanlarında, radio və televiziya kanallarında ədəbi dil normalarının pozulması adi hal almışdır. Dublyaj edilən filmlərin, xarici dillərdən çevrilən elmi,

bədii və publisistik əsərlərin tərcüməsi bir qayda olaraq yüksək estetik tələblərə cavab vermir, onlar sönük və yarıtmazdır, dilimizin hüdudsuz ifadə imkanları ilə müqayisə edilməyəcək qədər aşağı səviyyədədir. Küçə və meydanlardakı reklamlarda, afişalarda Azərbaycan dilinin ən adi leksik və qrammatik qaydalarının pozulması təkcə dil mədəniyyətinin deyil, ümumi mədəni səviyyənin də arzu edilməz göstəricisinə çevrilmişdir.

Hazırda Azərbaycan dilinin işlənməsi üçün geniş bir meydan yaranıb. Mətbuat orqanlarının, televiziya, radio verilişlərinin sayı artıb, o cümlədən, internet bizə dilin imkanlarını tətbiq etmək üçün geniş imkan verir. Çox təəssüf, indi dildə elə proseslər gedir ki, istər dilçiləri, istərsə də bu sahədə mütəxəssis olmayanları ciddi şəkildə düşündürür. Azərbaycan dilinin qaydalarının pozulması, ədəbi dil normalarından yayınma prosesi gedir, dilə laqeydlilik hökm sürür. Orfoqrafiya qaydaları, televiziya və radio verilişlərində aparıcının dilində orfoepik normalar tez-tez pozulur. Sanki heç bir dil qaydası mövcud deyilmiş kimi, insanlar fikirlərini dolaşq şəkildə çatdırırlar, bunu da kütləvi auditoriya anlamır. Mənim fikrimcə, ən bağışlanılmaz qüsurlar Azərbaycan dilinin qaydalarına sayğısızlıq, bu qaydaları bilməmək, həm də bilməyib öyrənməməkdir.

Bəzən dilimizin tarixinə aid səslənən səhv fikirlərə vaxtlı-vaxtında cavab verilmir və bu dilin keçdiyi inkişaf mərhələlərini etibarlı tarixi mənbələr əsasında dolğun əks etdirən fundamental əsərlər yaranmır. Elmi tədqiqatlar üçün bəzi hallarda müasir dünya dilçiliyinin nəzəri səviyyəsindən xeyli geri qalan, heç bir ciddi praktik əhəmiyyət daşımayan bəsit mövzular seçilir.

Azərbaycan dilində internet resurslarının qıtlığı, elektron və interaktiv dərsliklərin yoxluğu, Azərbaycan dilini öyrənən əcnəbi dilli insanlar üçün tədris vasitələrinin bir çox hallarda müasir tələblərə cavab verməməsi narahatlığı doğurur. Sovet dövründə Azərbaycan dilçilərinin dünya elmində gedən proseslərdən təcrid olunması ilə ölkəmizdə dilçilik sahəsindəki nəzərəçarpan boşluq hələ də aradan qaldırılmamışdır.

Dilçilik elmimiz təkcə Azərbaycan dili ilə bağlı deyil, həmçinin onun digər türk dilləri ilə münasibətlərini öyrənmək istiqamətində ciddi addımlar atmalı, müasir dillərin nəzəri cəhətdən araşdırılmasına, eyni zamanda qədim dilləri və mədəniyyətlərinin tədqiqinə yönələn yeni layihələr işləyib hazırlamalıdır.

Azərbaycan dili daim inkişaf edir və dəyişir. Ona görə də Azərbaycan dilinin yad təsirlərindən qorunması mümkün deyil. Azərbaycan dili ən böyük yazılı tarixə malik olan dildir. Dilin özünəməxsus təbii qanunauyğunluqları var və dil onlar ilə inkişaf edir.

Dilimizin yazı normalarında problemlər kifayət qədərdir. Düzdür, dövlət tərəfindən sərəncamlar, fərmanlar verilir. Amma onun icrası bir tərəfdən dövlət qurumlarının işidirsə, digər tərəfdən xalqın işidir. 30 il əvvəl ədəbi dilin formalaşması və inkişafında bədii üslub öndə idisə, indi publisistik üslub qabaqdadır. Bu üslubun da dili zənginləşdirmək üçün kifayət qədər imkanı var. Daha çox ağırlıq da elə mətbuatın üzərindədir.

Norma pozuntusunu da biz həm yazılı dildə, həm də şifahi nitqdə axtara bilərik. Bu gün nəinki orta statistik vətəndaşın, mütəxəssislərin də yazılarında xeyli xəta görürük. Orta məktəblərdə ədəbi dilə heç də xoş olmayan müdaxilə var. Jurnalisti işə götürəndə dil qabiliyyətinə baxılır, müəllimi işə götürəndə yox.

Digər problem isə Azərbaycanda elektron lüğətin demək olar ki, olmamasıdır. Azərbaycan dilində elə sözlər var ki, onların hələ izahlı lüğətləri yoxdur. Tərcüməçilikdə çətinlik ona görə var ki, ilk növbədə tərcüməçilər azdır. Azərbaycan ədəbiyyatı xarici dillərə tərcümə olunmalıdır. Azərbaycan dilini inkişaf etdirmək lazımdır. Təəssüf ki, bəzi yazıçılar əsəri yazırlar, amma tarixə istinad etmirlər. (3,34)

Azərbaycanın indiki şeir, qəzəl dili 20-30-cu illərin dilidir. Azərbaycanın şeir dilində bu gün daha çox türk poeziyasından təsirlənmələr müşahidə olunur. Ondan əvvəlki dövrlərdə isə

yazılan şeirlər rus poeziyasının təsiri altında olub. XIX əsr Azərbaycan şeiri isə birbaşa fars dilinin təsiri altında qələmə alınıb.

Dildə kalkalar mövcuddur. Yalnız kalkalar dildə əsrlərlə yaşaya bilir. Yazıçı öz əsərində nə qədər gözəl ifadə işlətsə, bir başqa yazıçı həmin fikrə başqa cür münasibət göstərəcəkdir. Və yaxudda yazıçının işlətməmiş olduğu fikir əsrdən-əsrə keçmir. Aforizmləşmiş fikirlər yalnız növbəti əsrə keçir.

Ədəbiyyat hər birimizin ömürboyu qət etdiyi yoldur. Ədəbiyyat insanın mənəviyyatını, dünyagörüşünü, xarakterini müəyyənləşdirir. Ədəbiyyat mənəvi-etik qaydaları, cəmiyyətlə ahəngdar olmağı öyrədir, bütün xalqın əxlaqi dəyərini yüksəldir.

Azərbaycan klassik ədəbiyyatının fundamental problemlərini – nəzəri müxtəlifliyi şərtləndirən üslubi təmayüllərin qarşılıqlı təsiri, klassik ədəbiyyatın (poeziyanın) qarşılıqlı əlaqələri, bədii tapıntıların, axtarışlar üfününün yüksələn xətlə genişlənməsi, janr məsələlərinə aydınlıq gətirilməsi və s. zəruri tədqiqat obyektlərindən birinə çevrilməlidir. (1,195)

Müasir ədəbiyyatda bütün qaydalar inkar edilir, gündəlik məişət mövzusunda daha çox yer ayrılır, bəzən əxlaqi-dəyər qorunmur, bütün hadisələrə səthi yanaşılır, qəhrəman və onun xarakteri qismən təqdim edilərək oxucu təxəyyülünün ixtiyarına verilir. Müasir ədəbiyyat bizə əxlaqi-mənəvi mövzu xaricində, çərçivələrin aşılması, mətnin abstraksiyası, kreativləşməmiş yazı dilini nəql edir. Müasir ədəbiyyat bünövrəsi məşhur olan klassik ədəbiyyatın plagiatına bənzər ədəbiyyatdır. Oxunan hər bir kitab insana təsir edir, lakin xüsusi təsvir qaydaları olmasa oxucunu çaşdırır, ikili mənə daşıyan fikir aşılama bilər ki, bu da onun həyat yolunda öz təsirini göstərir.

Növbəti problem yazıçının təhkiyə istedadına bağlıdır. Bəziləri heç bir bədilik olmadan sözün əsl mənasında psixoloji dəlilikdən, anarxist xarakterdən yazır. İndi kim fikir bildirmək istəyir, oturub yazır və beləliklə, müəlliflər sırasında yer alır. Əslində isə, yazıçılıq ruhun vəziyyəti, peşəsi, ilahi vergisidir. Təhkiyəçinin əsas hədəfi kədərini dərinliyindəki pessimizmdən, ya da optimizmin bəşəriyyət üçün əhəmiyyətli problemlərin həllinə yönəlir.

Bir çox müasir müəlliflər öz qəhrəmanlarını çoxşaxəli xarakterli, insana xas müxtəlif aspektli xüsusiyyətləri təsvir etməyə çəkinirlər. Buna səbəb senzura və tənqid qorxusudur, çünki hətta hazırkı günümüzdə belə həqiqəti oxumaq, bilmək xoş gəlmir.

Digər mühüm problemlərdən biri də “zamanımızın qəhrəmanı”-nın yoxluğu. Elə “qəhrəman” ki, ona nifrət edə və ya ona bənzəmək istəyə. Parlaq prototiplər yoxdur, bir-birinin əksi olan keyfiyyətlərin daşıyıcısı var ki, bu da tamamilə sürrealizmdir.

Müasir ədəbiyyat qeyri-qəhrəmanlara yox, həyat eşqi bol olan, böyük şücaətlər göstərəcək dahi qəhrəmana ehtiyac duyur. Sanki hər şey rəng çalarlarına bölünür: ağ və qara. Bəzən isə elə gəlir ki, bu sərhədlər heç də yoxdur və ədəbiyyat janrların, üslubların toplusundan formalaşır kimi təəssürat yaranır.

Ədəbiyyatın ən mühüm problemi “yaradıcılıq”dır. Təkrar edirəm, hüdudsuz plagiat, piratçılıq, insanların acgözlüyü və tənbellik ədəbiyyatı xüsusiləşdirmir. Ədəbiyyat xeyirxahlıqdır, müasirlik isə onu heç nəyə lazım olmayan qaydalar sayəsində adıləşdirir.

Yaxşı ədəbiyyat nümunəsi insan qəlbində canlana, onu yenidən düşündürə, təhlil edə və yaşada bilirsə, müasir “ədəbiyyat” hər şeyi mümkün olduğu qədər sadələşdirə, qısalda bilir. İnsanlar şablon fikirlərlə düşünür, cəmiyyətdə sərbəst mövcud ola bilmir və ətrafıyla münaqişəsiz ünsiyyət qura bilmir. Ədəbiyyatın dəyəri hər janrdan sonsuz sayda kitab təqdim edildiyində, kitabların satış qiyməti hədsiz yüksəldiyində, çap işi köhnəldiyində itdi. Məhz buna görə indiki kitab reklamlarına küllü miqdarda pul, kitabın adına və annotasiyasını cəlbədicə etmək üçün əlavə enerji xərclənir. İnsanlar adətən yüksək mənəvi təsiri olmayan fikirləri yazır və bunu həqiqət kimi dəyərləndirir. Halbuki, təcrübəsiz gənc məlumatçı rolundadır. Bir çox

müəlliflərə elə gəlir ki, ədəbi yaradıcılıq ruhun çıxışı deyil, “elit”, indulgensiya və ziyalı şəxsiyyətlər sırasında olmaq mənası verir.

ƏDƏBİYYAT

1. B.Babayev. Ədəbiyyat məsələləri. Bakı: “Müəllim” nəşriyyatı, 2015. - 278 s.
2. Süleyman Səfər oğlu Hüseynov, Elvira Muxtar qızı Qaracayeva. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti (dərslük). Bakı, “Elm və təhsil”, 2016, 408 səh.
3. Ülviyyə Rəhimova, Romantik üslub və tərcümə problemi, monoqrafiya, Bakı 2005, 114 s.

S.Mirzəyeva

Actual problems of Azerbaijani language and literature

Summary

The author notes that the Azerbaijani language is one of the oldest languages in the world. The Azerbaijani language is one of the main symbols of the independence of our state, the spiritual wealth of our people, the solid foundation of solidarity of the world Azerbaijanis. In this language there are unique works that are included treasury of world literature.

It is noteworthy that recent literary language of modern Azerbaijan has not been used properly and properly. As a result, a number of problems in the use of the state language are clearly visible.

Violations of literary language norms in some media outlets, radio and television channels, often overlooking the fact that language is a major social and political event and an important factor in our spiritual life. At present there is a large area for the development of the Azerbaijani language. The number of media outlets, television and radio broadcasts has increased, and the Internet has provided us with greater opportunities to use language capabilities.

She explains that the problems of teaching, propagating and disseminating Azerbaijani language and literature are being investigated in all institutions of the Ministry of Education, as well as in non-governmental organizations. It serves to preserve the purity of our language in accordance with the requirements of the Constitution of the Republic. In accordance with the Law on Education, the directions of educational reform in the field of Azerbaijani language and literature are widely presented.

Keywords: linguistic , literature, actual problems, press

С.Мирзоева

Актуальные проблемы азербайджанского языка и литературы

Резюме

Автор отмечает, что азербайджанский язык является одним из древнейших языков мира. Азербайджанский язык является одним из главных символов независимости нашего государства, духовного богатства нашего народа, прочной основы солидарности азербайджанцев мира. На этом языке есть уникальные произведения, в которые входит сокровищница мировой литературы.

Примечательно, что современный литературный язык современного Азербайджана не использовался должным образом и должным образом. В результате ряд проблем в использовании государственного языка отчетливо виден.

Нарушения норм литературного языка в некоторых средствах массовой информации, на радио и телевизионных каналах, часто упускают из виду тот факт, что язык является важным социальным и политическим событием и важным фактором в нашей духовной жизни. В настоящее время существует большая область для развития азербайджанского языка. Количество средств массовой информации, теле- и радиопередач увеличилось, и Интернет предоставил нам больше возможностей для использования языковых возможностей.

Она поясняет, что проблемы преподавания, распространения и распространения азербайджанского языка и литературы изучаются во всех учреждениях Министерства образования, а также в неправительственных организациях. Он служит для сохранения чистоты нашего языка в соответствии с требованиями Конституции Республики. В соответствии с Законом об образовании широко представлены направления образовательной реформы в области азербайджанского языка и литературы.

Ключевые слова: языкознание, литература, актуальные проблемы, пресс

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 21.06.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 25.07.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent İradə Dadaşova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.